

พิธีกรรมรำผีโอง: ความเชื่อของชาวมอญ The ritual spirit dances: Mon's belief

นนทลี พรธาดาวิทย์

Nonthalee Prontadavit

คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ปทุมธานี 12110

Faculty of Technical Education, Rajamangala University of Technology Thanyaburi, Pathum Thani 12110, Thailand

ARTICLE INFO

Article history:

Received 3 May 2016

Received in revised form 21 October 2016

Accepted 2 November 2016

Keywords:

belief,

community's ways of life,

faith,

ritual spirit dance

ABSTRACT

The aim of this research was to study the belief and ritual spirit dance of Mon in Banna district, Nakhon Nayok province. The data were collected by means of documentary study, in-depth interviews, and participatory observation. Key informants were 5 spirit presenters, Mon orchestra team and 1 house-owner. Research instruments included semi-structured interviews, field notes and the researcher.

The research results revealed that:

1. The purpose of the ritual was to receive ancestral spirits as a continuation of Mon traditions, to address the illnesses of people in the household and their breaking the clan's rules, allowing for their apologies; reuniting relatives to give each other help and moral support; and to establish psychological values.

2. The ritual consists of 5 elements: spirit presenters, Mon orchestra, ritual theater, offerings, and ritual instruments.

3. The ritual procedures consist of: bathing the ancestral spirit pots, paying homage to the shrine of the household god, inviting the spirits into the house, giving respect to banana stalk, bathing and dressing of the house owner, starting to communicate with the ancestral spirits and other spirits along with offerings, the house owner raising the tray of betel followed by singing and dancing a goodbye song, all of the offspring, relatives, and guests dining together, and lastly inviting and placing the ancestral spirit pots on the shrine in the house.

4. Inheritance of the spirit presenter is passed on among relatives who possess good memory, good attitude, assertiveness, fear no ghosts, and have previously assisted/ followed spirit presenters.

The ritual spirit dance signifies gratitude towards the ancestor, establishes love and harmony among relatives, with the belief that the ancestral spirits will protect oneself and the family.

บทคัดย่อ

การวิจัยพิธีกรรมรำผีโรง: ความเชื่อของชาวมอญ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ความเชื่อ และ พิธีกรรมรำผีโรงของ ชาวมอญอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก เก็บรวบรวมข้อมูล โดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ต้นผีและผู้ช่วย จำนวน 5 คน คณะวงศ์ปีพาทย์ และ เจ้าบ้าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แนวคำถามในการสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง บันทึกการสังเกตภาคสนาม และตัวผู้วิจัย

ผลการศึกษา พบว่า

1. จุดมุ่งหมายของพิธีกรรม คือ การรับผีบรรพบุรุษ เพื่อสืบทอดตามประเพณีมอญ การเจ็บไข้ได้ป่วยของคนในบ้าน การกระทำผิดกฎระเบียบของวงศ์ตระกูลเพื่อเป็นการขอขมา และเป็นการรวมญาติเพื่อช่วยเหลือให้กำลังใจกันเป็นการสร้างคุณค่าทางจิตใจ

2. องค์ประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วย ต้นผี วงปีพาทย์ โรงพิธี เครื่องเช่นไหว้ และอุปกรณ์ในพิธีกรรม

3. ขั้นตอนพิธีกรรม เริ่มจาก เชิญหม้อผีบรรพบุรุษ มาสร่งน้ำ ไหว้ศาลพระภูมิ เชิญเจ้าเข้าบ้าน ไหว้หัวหยวก เจ้าบ้านอาบน้ำแต่งตัว เริ่มเข้าทรงผีบรรพบุรุษ พร้อมถวายเครื่องเช่นไหว้ จากนั้นเชิญผีอื่นๆทั้งผีมอญ และผีไทยจนหมดเครื่องเช่นไหว้ ต้นผีทำพิธียกขันหมาก ร้อง/รำเพลงลา ลูกหลาน ญาติ และแขกรับประทานอาหารร่วมกันในโรงพิธี สุดท้ายเชิญหม้อผีบรรพบุรุษไปเก็บบนหิ้งภายในบ้าน

4. การสืบทอดต้นผี จะสืบทอดกันในหมู่เครือญาติ ผู้รับการสืบทอดต้องมีความจำดี มีใจรัก กล้าแสดงออก ไม่กลัวผี และเคยช่วย/ติดตามต้นผีมาก่อน

การรำผีโรงเป็นพิธีกรรมที่แสดงสัญลักษณ์ของความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ สร้างความรักและความสามัคคีในหมู่เครือญาติ และเชื่อว่ามีผีบรรพบุรุษช่วยปกป้องคุ้มครองให้ตนเองและครอบครัว

คำสำคัญ: ความเชื่อ วิถีชีวิตชุมชน ความศรัทธา พิธีกรรมรำผีโรง

บทนำ

คนมอญเป็นชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ทางภาคกลาง และภาคใต้ของประเทศไทย มีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในประเทศไทยเป็นระยะ ชาวมอญเหล่านี้ได้นำภาษา ศิลปะขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และ ความเชื่อเข้ามาด้วย โดยเฉพาะการนับถือผีบรรพบุรุษ และผีประจำหมู่บ้าน

(สุวรรณ์, 2541) ซึ่งวัฒนธรรมความเชื่อเป็นสิ่งที่มิอาจหนีมนุษย์ เช่น เชื่อในกุตผีปีศาจ พระภูมิ เจ้าที่ ผีปูด เจ้าเข้าทรง และ เทพเจ้า (อมรา, 2537) ความเชื่อเหล่านี้เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ คนโบราณจึงพยายามสร้างความเชื่อ ความศรัทธาให้แก่ลูกหลาน สร้างจิตสำนึกให้นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ในการเสริมพลังการทำงาน และการดำเนินชีวิต ชาวมอญมีความเชื่อ เดิมโตศรัทธาในพุทธศาสนา และการนับถือผี โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ ซึ่งเห็นได้จากระเบียบข้อห้ามประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ของชาวมอญ (สุจริตลักษณ์ วิจิตร และ อรรถจินดา, 2538) ความเชื่อเรื่องผีของชาวมอญ สะท้อนภาพความผูกพันระหว่างลูกหลานรุ่นปัจจุบันกับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ และการสร้างพลังอำนาจในการต่อรอง ความสัมพันธ์ของคนในสังคมระดับต่างๆ สิ่งเหล่านี้แฝงอยู่กับข้อปฏิบัติที่ชาวมอญมีต่อความเชื่อ (เอกรินทร์, 2545) โดยการแสดงผ่านสัญลักษณ์ คือ พิธีกรรมซึ่งเป็นระบบของความเชื่อ และการปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือ (สุริยา และ พัฒนา, 2541)

ความเชื่อเรื่องพิธีกรรมของชาวมอญเกี่ยวกับเรื่องผีนั้น สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ แต่ละตระกูลนับถือผีที่แตกต่างกัน เชื่อว่าถ้าผู้ใดทำผิดกฎข้อห้าม หรือฝ่าฝืนธรรมเนียมปฏิบัติจะทำให้เกิดเหตุเภทภัยกับเจ้าบ้านหรือคนในตระกูล ต้องแก้ด้วยจัดพิธีกรรมการรำผี ด้วยการเข้าทรงเพื่อมารับเครื่องเช่นไหว้ จะช่วยปัดเป่าลูกหลานให้พ้นภัย ดังนั้นผีบรรพบุรุษจึงเป็นที่พึ่งทางใจ และมีบทบาทสำคัญในระดับเครือญาติที่เป็นตระกูลเดียวกัน ทำให้ไม่ลืมบรรพบุรุษ และตอกย้ำความเคารพผีบรรพบุรุษ วิธีการเรียนรู้พิธีกรรมรำผี สืบทอดความรู้จากการบอกเล่า การสังเกตจากพิธีกรรม และการปฏิบัติจริง (พิมพ์เพ็ญแข, 2549) ซึ่งสอดคล้องกับ กาญจนา (2543) ที่พบว่า พิธีกรรมรำผีมอญ เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเคารพและกตัญญูแก่บรรพบุรุษ เป็นที่พบกันของสมาชิกในสายตระกูลที่นับถือผีเดียวกัน และทำให้เกิดกำลังใจ ซึ่งทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว สายตระกูล และชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคี นับเป็นการจัดระเบียบทางสังคมโดยใช้ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นเครื่องมือสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม และสะท้อนภาพโครงสร้างทางสังคมของชาวมอญที่เป็นสังคมเกษตรกรรม ผ่านอาหารและการละเล่นในพิธีกรรม ส่วนผู้ที่มิชอบทบาทมากคือ ผู้หญิงที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม โดยเป็นเวทีที่ผู้หญิงจะแสดงออกซึ่งการมีอำนาจเหนือเพศชาย จึงเป็นการเปิดโอกาสให้เพศหญิงได้ปล่อยความกดดันต่างๆ ผ่านพิธีกรรมรำผี

ชาวมอญ อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายกเป็นชุมชนกลุ่มเล็ก ๆ สืบเชื้อสายมาจากชาวมอญ ที่อพยพมาตั้งแต่สมัยพระนเรศวรมหาราช มีความเชื่อนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการนับถือผี ซึ่งยังคงสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อที่สืบต่อลูกหลานอย่างเหนียวแน่น พิธีไหว้ผีมอญ หรือที่เรียกว่า การรำผีโรง เป็นความเชื่อที่ยังคงอยู่ในวิถีการดำรงชีวิตของคนเชื้อสายมอญ อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายกจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษา ความเชื่อ และพิธีกรรมรำผีโรงของชาวมอญ อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายกในเรื่อง จุดมุ่งหมายและคุณค่าของพิธีกรรมรำผีโรง การจัดโรงพิธี การเตรียมเครื่องเซ่น และขั้นตอนพิธีกรรม ตลอดจนการสืบทอดการเป็นต้นผีในรุ่นต่อไป

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยพิธีกรรมรำผีโรงความเชื่อของชาวมอญ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาดokumentary (Documentary Research) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Observation)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ คนที่รับทำพิธีรำผีโรง และผู้เกี่ยวข้องกับพิธี ได้แก่ คณะวงปี่พาทย์ และเจ้าบ้านผู้ว่าจ้าง ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักในงานวิจัยนี้คือ ขยายล้อม ป้าดา ป้าอ้อย ป้าจรรยา และป้าสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นต้นผีผู้ประกอบพิธี เป็นที่รู้จักของคนในตำบลเขาเพิ่ม อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก คณะปี่พาทย์ และเจ้าบ้าน คือ ครูอ้อย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แนวคำถามในการสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ได้แก่ เหตุผลของการจัดพิธีกรรมรำผีโรง ความเชื่อของคนมอญในพิธีกรรม ขั้นตอนการประกอบพิธี การตั้งโรงพิธี การจัดเครื่องเซ่นไหว้ ประเภทของผีที่เซ่นไหว้ การเลือกผู้ที่จะสืบทอดเป็นต้นผี บันทึกการสังเกตภาคสนาม ได้แก่ การสังเกตที่ตั้ง เช่น ทิศทางการตั้งโรงพิธี และการวางเครื่องเซ่นไหว้ สังเกตการกระทำ เช่น ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมตั้งแต่เริ่มต้นจนจบพิธี สังเกตความหมายของการประกอบพิธีแต่ละขั้นตอน และสังเกตความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มเครือญาติที่มาร่วมพิธี โดยเครื่องมือได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ

นอกจากนั้น ตัวผู้วิจัยเองถือเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูล และตีความหมาย

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง 2 ครั้ง คือครั้งที่ 1 ติดต่อกับเจ้าของบ้านซึ่งเป็นผู้จัดพิธีกรรมรำผีโรง เพื่อขอเข้าถึงเขตพิธีกรรม โดยครั้งแรกของการเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยดำเนินการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม เพียงแต่สังเกตพิธีกรรม จดบันทึก และสัมภาษณ์ต้นผี ค่อยๆ สืบถามเท่าที่มีโอกาส แต่ไม่ได้ข้อมูลเชิงลึก เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลอาจไม่เข้าใจนักวิจัย อีก 5 ปีต่อมาผู้วิจัยได้รับเชิญจากลูกศิษย์เพื่อร่วมพิธีรำผีโรงที่จัดขึ้นที่ตำบลบ้านนา อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ในการเก็บข้อมูลในครั้งที่ 2 นี้ ผู้วิจัยมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมรำผีโรงจากครั้งแรก และเข้าไปร่วมพิธีเสมือนคนครอบครัว จึงทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักคือ “ยายล้อม” ต้นผีคนเดิม แต่ครั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลมีความไวเนื้อเชื่อใจในการตอบคำถามและอธิบายขั้นตอนของพิธีกรรมอย่างละเอียด การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งผู้วิจัยได้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยขณะเก็บรวบรวมข้อมูลได้มีการสะท้อนความหมาย และการตีความของผู้วิจัยด้วยการใช้คำถามย้อนกลับระหว่างการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อเป็นการยืนยันว่าข้อค้นพบ ความหมาย และการตีความของผู้วิจัยถูกต้อง นอกจากนี้มีการตรวจสอบระหว่างข้อมูลที่เก็บครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 สุดท้ายคือการนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลให้เจ้าบ้าน ได้ยืนยันความถูกต้อง

ผลการวิจัยและการอภิปราย

ผลการศึกษาพิธีกรรมรำผีโรง: ความเชื่อของชาวมอญ อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ผู้วิจัยนำเสนอ ดังนี้

จุดมุ่งหมายและคุณค่า

ชาวมอญมีความเชื่อในเรื่องการนับถือผีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ครอบครัวของชาวมอญจะบูชาหม้อผีบรรพบุรุษ โดยลูกชายคนโตเป็นผู้รับหม้อ สืบทอด ดูแล และเก็บรักษา หม้อไม่ให้ชำรุดเสียหาย มิฉะนั้นจะถูกลงโทษจากผี เช่น ทำให้คนในครอบครัวเจ็บป่วย และอาจถึงชีวิตได้ ดังนั้นจุดมุ่งหมายของการจัดพิธีกรรมรำผีโรง ประการแรกคือ การรับหม้อผีบรรพบุรุษของสายตระกูล ซึ่งเจ้าบ้านกล่าวว่า

“ครูอ้อยผลัดมานานแล้ว...สัญญากับพี่ป๋ายาไว้ว่าจะจัดพิธีให้เพื่อรับหม้อผีป๋ายา และอยากให้การงานประสบความสำเร็จ และตอนนี้ก็พร้อมแล้ว”

นอกจากนั้นการจัดพิธีรำผีโรง เพื่อเป็นการบนบานสานกล่าวต่อผี และสิ่งศักดิ์ที่นับถือให้คนในครอบครัวเจ็บป่วย ให้ประสบความสำเร็จในการทำงาน อยู่ดีมีสุข เมื่อสมความปรารถนาที่จะจัดพิธีรำผีโรงขึ้นเพื่อเป็นการแก้บน และหากมีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นในครอบครัว มีการกระทำผิดกฎระเบียบของวงศ์ตระกูลก็จัดพิธีรำผีโรงเพื่อเป็นการขอขมา นอกจากนี้จุดมุ่งหมายดังกล่าวแล้ว การประกอบพิธีกรรมรำผีโรงยังสร้างคุณค่าทางจิตใจให้กับคนในครอบครัว สร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ที่มาร่วมกันในการประกอบพิธี ซึ่งจุดมุ่งหมายการจัดพิธีกรรมของมอญบ้านนาสอคล้องกับที่ สุธีรา (2558) ศึกษาการรำผีที่ปทุมธานีว่า การรำผีมอญมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้บนให้คนในบ้านหายเจ็บป่วย และเป็นการขอขมาเมื่อคนในบ้านปฏิบัติผิดกฎ ระเบียบที่ชาวมอญเชื่อถือ ปฏิบัติสืบต่อกันมา

วันประกอบพิธีกรรม ต้นผีเป็นผู้กำหนด โดยนิยมทำตั้งแต่เดือน 6 เป็นต้นไปจนกระทั่งก่อนถึงวันเข้าพรรษา ยกเว้นไม่ประกอบพิธีกรรมในวันพระ การประกอบพิธีเข้าบ้านเตรียมอุปกรณ์ โดยเริ่มจากการปลุกโรงพิธี ทำขนมควาหวานไว้สำหรับใช้ในพิธี ในวันรำผีโรงจะเริ่มตั้งแต่เวลาประมาณ 09.00-16.00 นาฬิกา ซึ่งเป็นเวลาที่สะดวกสำหรับทุกคนหลังจากรับประทานอาหารเช้า ต้นผีจะเป็นผู้ควบคุมเวลาไม่ให้เด็กเขียนหรือคำกินไป ดังที่ต้นผีกล่าวว่า

“อ้อ...ไม่มีเวลาบอกหรือว่าจะเริ่มตอนไหน เอาที่สะดวกเตรียมของพร้อมก็เริ่มได้ แต่ถ้าสายมากเกินไปจะเลิกเขียน”

องค์ประกอบพิธีกรรม

1. ผู้ประกอบพิธีกรรม คือ ต้นผี เป็นผู้นำ และดำเนินพิธีกรรม พร้อมผู้ช่วย 3-5 คน โดยต้นผีต้องสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษในสายเครือญาติเดียวกัน จึงจะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ดังที่เจ้าบ้านกล่าวว่า

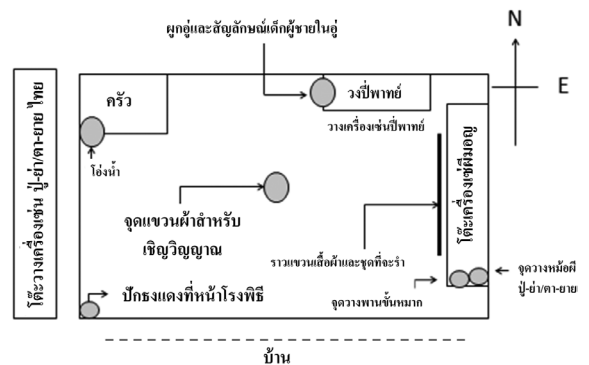
“ในนครนายกมีต้นผีสองสาย...แต่ของครูอ้อยต้องเป็นต้นผีสายยายล้อมกะ เพราะเป็นสายตระกูลเดียวกัน”

สอดคล้องกับที่ พิมพีเพ็ญแข (2549) กล่าวว่า การจัดพิธีกรรมการรำผีจะจัดกันในกลุ่มที่นับถือผีเดียวกันและมีการรวมกลุ่มกันเพื่อประกอบพิธีกันอย่างเหนียวแน่น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติ

2. วงปีพาทย์ เป็นองค์ประกอบของพิธีกรรมที่สำคัญมาก เนื่องจากต้องบรรเลงเพลงตลอดเวลาที่ประกอบพิธีได้พักเพียงช่วงสั้นๆ ดังนั้นวงปีพาทย์ และต้นผี มักออกงาน/รับงานด้วยกันเป็นประจำ เพราะต้องดำเนินงานสัมพันธ์กันระหว่างพิธีกรรม ทำรำ และเพลง

เครื่องดนตรีปีพาทย์มอญ ประกอบด้วย ปี่มอญ ระนาดเอกรนาดทุ้ม ข้องมอญตะโพน เปิงมกรคอกจิ้งฉาบ โหม่ง และกรับ ขนาดวงดนตรีเล็กหรือใหญ่ขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพ เพลงที่ใช้ประกอบพิธีต้องเป็นเพลงเข้ากับการรำผีแต่ละประเภท เช่น เพลงจีน เพลงแขกกริช เพลงม้าย่อง เพลงลาวแพน เพลงราวง เพลงลงสร และ เพลงเต่ากินผักนึ่ง เป็นต้น โดยวงปีพาทย์เป็นผู้กำหนดให้เหมาะสมกับทำรำที่ต้นผีแสดง

3. โรงพิธี การปลุกโรงพิธี ต้นผีเป็นผู้กำหนดทิศทางการตั้ง และ แผนผังการจัดวางสิ่งของเครื่องใช้ในการประกอบพิธี (ภาพที่ 1) การตั้งโรงพิธีจะตั้งทางทิศเหนือ หรือทิศตะวันออกของบ้าน โรงพิธีในอดีตมีลักษณะเป็นโรงไม่มีฝา หลังคามุงจากมีเสา 8 เสา ปลุกไปตามทิศตะวันออก ทิศเหนือ ปัจจุบันเพื่อความสะดวกใช้เดินที่ทั่วไปที่สามารถเข้าได้ โรงพิธีผูกธงแดงไว้ที่หน้าโรงพิธีเพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เห็นว่าเป็นจุดที่จะมารับการเช่นไหว้ การตกแต่งโรงพิธีใช้ผ้าสีสดใสประดับด้วยดอกไม้สวยงาม และปูพื้นด้วยไม้กระดาน แต่ปัจจุบันไม่มีราคาแพงหายากจึงใช้เสื่อแทน กลางโรงพิธีผูกผ้าสำหรับโพนเชิญวิญญาณไว้ตรงกลาง (ภาพที่ 2) ผูกต้นกล้วยตานีไว้ 1 ต้นที่หน้าโรง ภายในโรงจัดให้มีอู่ (เปล) ที่ใส่สัญลักษณ์เด็กชายไว้ในอู่เพื่อแสดงว่าลูกชายเป็นผู้จัดพิธีให้ หน้าโรงพิธีวางแคร่หรือโต๊ะเพื่อวางของที่ใช้ประกอบพิธีได้แก่ หม้อผีบรรพบุรุษ เครื่องเช่นไหวี่ อุปกรณ์ประกอบการรำ

ภาพที่ 1 แผนผังการจัดโรงพิธีรำผีโรง

ภาพที่ 2 ผ้าเชิญวิญญาณผูกไว้กลางโรงพิธี

เช่น หอก ดาบ ขนมต่างๆ ทั้งขาวและหวาน นอกจากนั้น ภายในโรงพิธีต้องจัดที่สำหรับตั้งวงปีพาทย์มอญ และที่ทำครัว เพื่อประกอบอาหารในพิธี ได้แก่ แกงหยวก และข้าหยวก ส่วนเครื่องเช่นผีปู่-ย่า/ตา-ยายไทยจะแยกออกจากโรงพิธี

4. เครื่องเช่นไหว้และอุปกรณ์ในพิธีกรรม เป็นอาหาร ง่ายๆ จากท้องถิ่น หรือชุมชนที่อยู่อาศัย โดยแบ่งเป็น

4.1 เครื่องเช่นผีมอญ จำนวน 46 ชุด ประกอบด้วย ข้าวเหนียวหน้าเยื่อ ขนมงก ขนมชะมด ขนมลั่นหมา ขนม ผักบัว ขนมลูกโยน และขนมหหน้าโรง ผลไม้ ได้แก่ กกล้วย มะพร้าว อาหารคาว ได้แก่แกงเต่า ข้าหยวก แกงหยวกและไข่เจียว นอกจากนั้นยังมีเครื่องเช่นเฉพาะผี ได้แก่ ปลาตุ๋นย่าง 2 ตัว เป็นสัญลักษณ์แทนปลาไหล เป็นอาหารที่ผีปู่-ย่า/ตา-ยาย กินกันมาแต่ดั้งเดิม

4.2 เครื่องเช่นผีไทย จำนวน 24 ชุด ประกอบด้วย ขนมงก ขนมชะมด ขนมนางเล็ด ข้าวเหนียวแดง ขนมต้ม ขนมงวน มะพร้าวแก่ กกล้วยน้ำว้า นอกจากนั้นมีขนุน 1 ลูก ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนหมู มะพร้าวชน 1 คู่ ขนมจีน เมี่ยง ห่อหมก ตังกรวย และบายศรี วางบนโต๊ะเครื่องเช่นผีไทย

4.3 พานขันหมาก จำนวน 2 ชุด ประกอบด้วย มะพร้าว พลุ ลูกหมาก ขนมลั่นหมา 21 ชุด (ภาพที่ 3)

4.4 เครื่องเช่นครูบาอาจารย์ ได้แก่ แป้งปั้นทอดทำ สัญลักษณ์เป็นรูปสร้อย แหวน กำไลมือ กำไลเท้า เหล้าขาว ไก่และเครื่องใน หมู 3 ตัว (แป้งทอดเป็นสัญลักษณ์) นุหรี ดอกดาวเรือง ดอกเข็ม รูป 5 ดอก เทียน 1 เล่ม ค่าครุมอญ 52 บาท ครูไทย 12 บาท หมูสามชั้น ผ้าขาวยาว 2 เมตร 1 ผืน บายศรีปากชาม 1 คู่

ภาพที่ 3 พานขันหมาก

4.5 อุปกรณ์ในพิธี ได้แก่ ดาบ 2-3 คู่ แหวน 2-3 อัน กระสวยทอผ้า 2-3 อัน กระบุงใส่ผ้าถุง ผ้าสไบ ผ้าโพกหัว ดอกไม้ทัดหู สำหรับแต่งตัวขณะรำตี

ขั้นตอนพิธีกรรม

1. พิธีเริ่มต้นเวลาประมาณ 09.00 นาฬิกา โดย ดันผี จูคูปเทียน และเชิญหม้อผีบรรพบุรุษ 5 ใบ จากหิ้งบนบ้าน ลงมาสร่งน้ำ ประพรมด้วยแป้งหอม ขมิ้น น้ำอบ และปิดทอง เต็มน้ำในหม้อ ประดับด้วยใบสำพราวมอญ ดอกปรีอ (ใช้โฟมแทน) และก้านกล้วย แล้วจึงนำหม้อไปวางในโรงพิธี (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 หม้อผีบรรพบุรุษ

2. เข้าบ้านไหว้ศาลพระภูมิเจ้าที่

3. ดั้นผีจุดธูปเทียนทำพิธี “เปิดโรง” แล้วให้เจ้าบ้านเชิญเจ้า ผีซึ่งสิงสถิต ณ อาณาบริเวณบ้านทั้งหมด ได้แก่ ผีเรือนพระภูมิ เจ้าที่ ผีบรรพบุรุษ ผีประจำหมู่บ้าน ผีวีระบุรุษ เช่น ผีเจ้าพ่อขุนด่าน ผีปลัดจ่างวีรบุรุษของชาวนครนายก เจ้าพ่อเขาคอก เจ้าพ่อเขาเขียว เจ้าพ่อองค์รักษ์ ผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองตลอดจนผีบริวาร และผีที่ตกทุกข์ได้ยาก ฯลฯ ร่วมขบวนแห่เข้าสู่โรงพิธีพร้อมกับเจ้าบ้านและลูกหลาน ขณะเดียวกันปีพาทย์เริ่มบรรเลงประกอบพิธี

4. พิธีการไหว้หัวหอก โดยเจ้าบ้านและลูกหลานไหว้หัวหอกด้วยปลาช่อน ธูปเทียน ช้างดอก จากนั้นนำหัวหอกล้างน้ำ ประค้ำด้วยแป้ง และขมิ้น โปรยข้าวตอก วางในขันที่ใส่น้ำปึกด้วยเทียน และ นำมาวางไว้บริเวณเครื่องเช่นผีมอญ

5. เจ้าบ้านอบน้ำบริเวณที่วางโองน้ำใกล้ครัวในโรงพิธี และญาติพี่น้องมาอบน้ำให้เจ้าบ้านพร้อมอวยพรให้มีความสุข หมดเคราะห์หมดโศก หมดโรคหมดภัย โดยดั้นผีจะเป็นผู้อบน้ำและอวยพรให้เจ้าบ้านเป็นคนสุดท้าย

6. เจ้าบ้านสลับเปลี่ยนชุดใหม่ แต่งตัวสวยงามเพื่อร่วมพิธี โดยเสื้อผ้าที่สวมใส่ระหว่างอบน้ำอวดวงทั้งไว้ในบริเวณที่อบน้ำจนเสร็จพิธี

7. การเข้าทรงผีชุดแรกเป็นผีปู่-ย่า/ตา-ยาย ดั้นผีแต่งตัวด้วยโจงกระเบน มีผ้าโพกหัว และผ้าพาดบ่า ตามลักษณะการแต่งกายของชาวมอญ (ภาพที่ 5) รำตามจังหวะเพลงที่ปีพาทย์บรรเลงไปรอบๆ ผ้าสำหรับ โหนเชิญวิญญาณกลางโรงพิธี โดยเจ้าบ้านร่วมพ้อนรำกับดั้นผี พร้อมถือเครื่องเช่น

ภาพที่ 5 การแต่งกายตามแบบมอญในการเข้าทรงผีปู่-ย่า/ตา-ยาย

ผีปู่-ย่า/ตา-ยาย เข้าสิงในร่างดั้นผี และแสดงท่าทางการแต่งตัวท่าแบ้ง หัวมม จ้องมองเครื่องเช่นไหว้ที่เจ้าบ้านจัดให้ อย่างพอใจ และกล่าวชมเชย นำแก้วแหวนเงินทองโปรยที่เครื่องเช่น เครื่องเช่นชุดแรกนี้เจ้าบ้านจะนำไปเก็บไว้กินเอง

8. การเข้าทรงผีในชุดต่อไป ดั้นผีและคณะ เป็นผู้จัดลำดับว่าผีใดจะมาเข้าทรงก่อนหรือหลังโดยสังเกตได้จากการที่คนทรงนำเครื่องแต่งกายประจำของผีตนใดมาแต่ง หรือนำอุปกรณ์ใดมาใช้ประกอบการรำ วงปีพาทย์ก็จะบรรเลงเพลงประกอบที่ตรงกับผีที่ประทับร่างคนทรง รำเป็นท่าทางตามลักษณะและพฤติกรรมของผีแต่ละประเภท

การเข้าทรง หากเป็นผีมอญผู้ที่เป็นร่างทรงใช้วิธีการโหนผ้าเชิญวิญญาณที่ผูกไว้กลางโรงพิธีเพื่อให้ผีเข้าประทับร่าง และแสดงอาการผีเข้าร่าง จากคำบอกเล่าของดั้นผีกล่าวว่า “อยากรู้ใช้มัยผีเข้าจริงหรือเปล่า บ่าบอกได้เลยว้า ถ้าผีจะเข้าเค้าไปเข้าลูกหลานเค้าดีกว่า...เป็นการแสดงอาการ”

ซึ่งแต่ละคนแสดงท่าทางที่แตกต่างกัน เมื่อผีประทับร่างแล้ว ร่างทรงจะจับเหล่าขาว และรำรำไปรอบๆ โรงพิธี 3 รอบพร้อมถือเครื่องเช่นไหว้ เพื่อบูชาผี ทำเช่นนั้นไปเรื่อยๆ จนครบทั้งผีมอญและผีไทย สลับกัน โดยระหว่างพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าบ้าน และลูกหลานสามารถเข้ามาร่วมแสดงได้ตามความสมัครใจ ส่วนการเข้าทรงผีไทยใช้วิธีการจุดธูป และเมื่อผีเข้าร่างทรงจะโยนธูป แสดงท่าทางเหมือนผีเข้า และพ้อนรำแสดงท่าทางตามประเภทของผี 3 รอบ เช่นเดียวกัน

ผีประเภทต่างๆ ที่มารับการเช่นไหว้ ได้แก่ ผีโคราช (เครื่องเช่นต่างจากผีประเภทอื่น คือ มีหัวหอมปักที่เครื่องเช่นแสดงให้เห็นการเดินทางมาไกล จึงใช้หัวหอมเป็นยาคุมสื้อให้เห็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการใช้ให้สดชื่น) ผีเล่นเบ็ย ผีแจวเรือ ผีแข่งควาย ผีซ้าง ผีม้า ผีไก่ ผียายหอม ผีตาแขนด้วน ผีกินขนมจีน ผียาหยวก/แกงหยวก ผีขุมมะพร้าว เจ้าพ่อปากน้ำแทงหมู (ใช้ขนุนแทน) ผีตีไม้สองหัว ผีเล่นผ้า ผีกินเต่า ผีแม่อ้อมแม่ทอง ผีแทงหอก ผีปลาไหล ผีกิ่งอ้ม ผีตาทองขึ้นมา ผีต่อยมวย ผีสร้อยสังวาล ผีลัดควาย ผีนางเงือก ผีปู่-ย่ากินไข่เจียว ผีปะดาบ ผีลูกช่วง ผีตีมะพร้าว และ ผีเฝ้าไร่ นอกจากนั้นยังเชิญเจ้าพ่อขุนด่าน ตาปู่ ตาจ่าง พระองค์ดำ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวนครนายกเคารพบูชามาร่วมในพิธีด้วย

9. พิธีกรรมการเข้าทรงผีจะดำเนินไปเรื่อยๆ ทั่ววันจนหมดเครื่องเช่นไหว้ที่เตรียมไว้ จากนั้นดั้นผี และคณะรำลาโรง และทำพิธียกขันหมาก โดยดั้นผีจะมะพร้าว น้ำน้ามะพร้าว พรหมมากพูลในพานขันหมาก และร้องเพลงลา

10. เมื่อจบพิธียกขันหมากเข้าบ้าน และญาติพี่น้องลูกหลาน ยกส้ารับกับข้าวที่เตรียมไว้มากินร่วมกับผีปู่-ย่า/ตา-ยายในโรงพิธี

11. สุดท้ายเจ้าบ้านเชิญหม้อผีปู่-ย่า/ตา-ยาย จากโรงพิธีไปไว้บนหิ้งบูชาในบ้านที่เตรียมไว้ เป็นอันเสร็จพิธี

ขั้นตอนพิธีกรรมรำผีโรงในจังหวัดนครนายก แตกต่างจากจังหวัดปทุมธานีที่ สุธีรา (2558) ศึกษาพิธีกรรมรำผีมอญพบว่า รำผีมอญในจังหวัดปทุมธานีแบ่งพิธีเป็น 2 ช่วง คือช่วงเช้าเป็นการจำลองวิถีชีวิตคนมอญตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย และมีการหยุดพักเที่ยงและประกอบพิธีช่วงบ่ายต่อเป็นการเล่นที่สนุกสนาน เช่น สะบ้า ชนไก่ ชนช้างเพื่อผ่อนคลายและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่สิ่งที่เหมือนกันคือวงปีพาทย์มอญที่ต้องมีการบรรเลงตลอดเวลาและเพลงบรรเลงต้องสอดคล้องกับพิธีกรรมในการอัญเชิญเข้ามาถึงสถิต

การสืบทอดคัมภีร์

คุณลักษณะของผู้สืบทอดการเป็นคัมภีร์ เป็นการสืบทอดในหมู่เครือญาติที่มาจากสายตระกูลเดียวกัน ไม่จำกัดเพศ จะเป็นหญิงหรือชายก็ได้ แต่ผู้สืบทอดต้องมีความจำดี มีใจรัก กล้าแสดงออก ไม่กลัวผีและต้องมีความประสพการณ์คือ เป็นผู้ช่วยเจ้าพิธีกรรมมาก่อน พิธีครอบการเป็นคัมภีร์ ใช้วิธีการจับมือกัน ตามคำบอกเล่าของคัมภีร์ว่า

“วิธีการถ่ายทอดก็ไม่มีอะไร ใช้วิธีจับมือกัน ให้จำบทว่าของผีแต่ละประเภท คนภายนอกตระกูลสามารถรับเป็นคัมภีร์ได้แต่ต้องรับเสียงผีบรรพบุรุษก่อนจึงจะเป็นคัมภีร์ได้”

พิธีกรรมรำผีโรง เป็นความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ค่อยๆ เลือนหายไปเนื่องจากผู้ที่มีความรู้เรื่องพิธีกรรมเป็นผู้ที่มีอายุมาก คนรุ่นใหม่ขาดความรู้ความเข้าใจพิธีกรรมอย่างแท้จริง จึงไม่มีคนทำแทน อีกทั้งคนหนุ่มสาวไม่เชื่อเรื่องผี เห็นว่าเป็นเรื่องที่ไม่มีเหตุผลไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิทยาศาสตร์ และไม่เห็นประโยชน์ของการรำผี แต่ยังมีชุมชนหลายชุมชนที่ยังคงนับถือผี เชื่อว่าการนับถือผีเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิพลต่อการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิต (สุภรณ์, 2541) จากการสัมภาษณ์ชาวมอญรุ่นใหม่อำเภอบ้านนา นครนายก พบว่า จะยังคงสืบทอดพิธีกรรมนี้ต่อไปในอนาคต เนื่องจากเห็นว่าทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในการทำงานและการดำรงชีวิต

สัญลักษณ์ในพิธีกรรมรำผีโรง ยังสะท้อนโครงสร้างทางสังคม ที่มีการแสดงความเคารพ กตัญญูต่อกตเวทิต่อบรรพบุรุษ การรวมกลุ่มกับระหว่างเครือญาติสายตระกูล

เดียวกัน ดังที่ กาญจนา (2543) กล่าวว่าพิธีกรรมรำผีของชาวมอญแฝงไว้ซึ่งความเคารพและกตัญญูต่อกตเวทิต่อบรรพบุรุษ และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในระดับชุมชนและสายตระกูล ทำให้เกิดความกลมเกลียวและสามัคคีในหมู่คณะเป็นการจัดระเบียบทางสังคมภายใน โดยอาศัยความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นเครื่องมือ สัญลักษณ์ และสะท้อนโครงสร้างทางสังคมในอดีตของชาวมอญผ่านพิธีกรรม ได้แก่ อาหาร ผลไม้ อธิษฐาน การแต่งกาย การเล่น และการดำเนินชีวิต

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

พิธีกรรมรำผีโรงเป็นของชาวมอญ อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก จัดขึ้นเพื่อ การรับผีบรรพบุรุษ การสืบทอดตามประเพณีมอญ การเจ็บไข้ได้ป่วยของคนในบ้านและบนบานสานกล่าวต่อผีบรรพบุรุษให้หายเจ็บป่วย ให้ประสบความสำเร็จ อยู่ดีมีสุข การทำผิดกฎระเบียบประเพณี และการไม่สามัคคีกันของคนในตระกูล การทำพิธีมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องคือ คัมภีร์ วงปีพาทย์มอญ โรงพิธี และเครื่องเช่น ไหว้ ผีมอญ และผีไทย การจัดพิธีกรรมดำเนินตั้งแต่เช้าจรดเย็น ท้ายที่สุดคือ การรับประทานอาหารร่วมกันของเครือญาติ ซึ่งผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

โรงเรียนในเขตชุมชนชาวมอญควรพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับพิธีกรรมชาวมอญเพื่อให้ให้นักเรียนได้ตระหนักถึงวัฒนธรรมรากเหง้าของบรรพบุรุษ ตลอดจนสืบทอดประเพณี และวัฒนธรรมที่กำลังจะเลือนหายไป โดยหลักสูตรที่พัฒนานั้นสามารถแสดงให้เห็นนัยแฝงของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ด้านโครงสร้างทางสังคมที่เป็นภูมิปัญญาของคนในอดีตในการควบคุม ดูแลคนในครอบครัว ชุมชน และสังคม ในการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี และการสร้างความสัมพันธ์ของคนในตระกูลผ่านพิธีกรรม

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว วัฒนธรรม ควรส่งเสริม และอนุรักษ์ ประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อของชุมชนชาวมอญ โดยส่งเสริมชุมชนมอญเป็นสัญลักษณ์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปคือ ศึกษาเฉพาะพิธีกรรมรำผีโรงที่ชุมชนมอญอื่นๆ ที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ทั่วประเทศ และวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่าง ความเชื่อของพิธีกรรมแต่ละแห่ง ทั้งในเรื่องประเพณี เครื่องแต่งกาย และอาหารคาวหวาน ที่ใช้ในพิธี

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา ชินนาค. (2543). *การศึกษาประเพณีและพิธีกรรมการรำผีมอญ บ้านวัดเกาะ ตำบลสร้อยฟ้า อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี* (รายงานการวิจัย). ราชบุรี: สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.
- พิมพ์เพ็ญแข วรรณปาน. (2549). *การศึกษาความเชื่อเรื่องพิธีกรรมการรำผีของชาวมอญ: กรณีศึกษาชุมชนมอญบางกระดี่* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- สุจิตต์ลักษณ์ ดีผดุง วิจิตร เกศวิสิษฐ์ และ อรรถจินดา ดีผดุง. (2538). *มอญบทบาทด้านสังคม วัฒนธรรม ความเป็นมา และความเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปีของกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุธีรา อินทโชติ. (2558). *คตินิยมรำผีมอญในประเทศไทย. วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์*, 2(2), 74–94.
- สุภรณ์ โอเจริญ. (2541). *มอญในเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุรียา สมุทคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา. (2541). *สัญลักษณ์สำคัญ (Dominant Symbols) ในบุญบั้งไฟอีสาน: การวิเคราะห์และตีความความหมายทางมานุษยวิทยา*. นครราชสีมา: สำนักเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2537). *วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2545). *ผีบ้านมอญอำนาจและพลังแห่งการต่อรอง. ศิลปวัฒนธรรม*, 24(2), 104–113.

Translated Thai References

- Chinnak, K. (2000). *The study of tradition and ritual of Ram Phi Mon in Wah Kho Village, Soi Fah Sub-District, Photharam District, Ratchaburi Province* (Research Report). Ratchaburi, Thailand: Muban Chom Bung Rajabhat Institute. [in Thai]
- Diphadung, S., Koetwisit, W., & Diphadung, A. (1995). *Mon: The role of social, culture background and the changes in 200 years of Rattanakosin*. Bangkok, Thailand: Mahidol University. [in Thai]
- Inthachote, S. (2015). Tradition in Mon spirit dances. *Journal of Arts Research and Applied Arts*, 2(2), 74–94. [in Thai]
- Ocharoen, S. (1998). *The Mons in Thailand*. Bangkok, Thailand: The Thailand Research Fund. [in Thai]
- Pongsapich, A. (1994). *Culture, religious and ethnic group: Analysis of social anthropology Thailand Genre*. Bangkok, Thailand: Chulalongkorn University Press. [in Thai]
- Pungpracha, E. (2002). Ghost House Mon: The power and power of collective bargaining. *Arts and Culture*, 24(2), 104–113. [in Thai]
- Samutgupta, S., & Kittiasa, P. (1998). *The key rocket: Anthropological analysis and interpretation*. Nakhon Ratchasima, Thailand: Suranaree University of Technology. [in Thai]
- Wannapan, P. (2006). *A study of belief in Mon's ritual folk dance in Bangkradi* (Unpublished master's thesis). Srinakharinwirot University, Bangkok. [in Thai]